

EN ENER | Trygve Magnus Haavelmo mottar Nobelprisen i økonomi i Stockholm i 1989.

ET SELVUTSLETTENDE BESKJEDENT

Før han fylte 30 hadde Trygve Haavelmo lagt grunnlaget for det som 48 år seinere skulle gi ham Nobelprisen i økonomi. Tirsdag ville han fylt 100, om han hadde levd.

reportasje

Hallgeir B. Skjelstad | tekst

Politikere i Skedsmo diskuterer om de skal hedre Trygve Haavelmo. I dag bærer bare en veistump på Kjeller navnet hans. I neste uke samles internasjonale økonomer, deriblant to andre nobelprisvinnere, til jubileumsseminar i hans navn. Hvem var han, denne anonyme og myteomspunne fagmannen?

Et gulnet hefte på beskjedne 118 sider, datert juli 1944, utgjør det viktigste grunnlaget for at Romerike og Skedsmo i 1989 fikk sin første nobelprisvinner.

Trygve Magnus Haavelmo var født på den for en statistiker ganske perfekte dato 13. 12. 11. Han var således ennå ikke fylt 30 år da han i august 1941, under et opphold på Harvard-universitetet i Massachusetts, engasjerte en annen seinere nobelprisvinner i økonomi, Leo Hurwicz, til å lese korrektur på en avhandling han hadde skrevet. En håndskrevet sak som han stensilerte opp og spredte på Harvard, men som aldri ble utgitt. Likevel kunne han rapportere hjem til professor Ragnar Frisch, at målet med USA-reisen som startet i 1939 og opprinnelig skulle vare i seks måneder, nå var fullført. Brevet nådde fram, men avhandlingen som ble sendt separat, forsvant i posten.

Statistiker under krigen

Det var krig i Europa, og Trygve Haavelmo, som hadde gjennomført rekruttskole hjemme i Norge i 1932 og tilhørt artilleriet, oppsøkte Norges representasjon i Washington for å komme hjem og gjøre en krigsinnsats. Flere av hans venner og kolleger fra instituttet deltok i kampene i 1940, noen var arrestert, flere havnet på Grini og i andre fangeleirer, mens han levde trygt på andre siden av Atlanteren. Han fikk imidlertid klar beskjed om at han kunne gjøre bedre nytte for seg der han var, og ble engasjert i en annen form for krigsinnsats: Norra-ship, verdens største rederi med mer enn 1.000 skip rekvirert fra private redere, og mer enn 30.000 norske sjøfolk i hyre, Norges klart

viktigste bidrag på alliert side under annen verdenskrig, ble hans arbeidsplass i to år fra 1942 til et stykke ut i 1944. Professor Olav Bjerkholt forteller at Haavelmo hadde som oppgave å føre statistikk over senkede og forliste skip og døde sjøfolk, men fungerte i tillegg som et lite analysekontor.

Parallelt med jobben i Nortraship kunne Haavelmo videreføre sin akademiske innsats, i form av bearbeidelse av avhandlingen fra 1941. Mesteparten av arbeidet besto i redigering, men han skrev også ett tilleggskapittel. Som følge av papirrasjonering ble avhandlingen aldri utgitt som bok, derimot som et supplement til tidsskriftet «Econometrica – Journal of The Econometric Society». Samtidig hadde han, under et sykehusopphold våren 1942 da han måtte fjerne blindtarmen, skrevet en artikkel som ble publisert i samme tidsskrift i 1943. Disse to arbeidene, hvorav det alt ventlige var ferdig før forfatteren fylte 30, er de eneste som nevnes i begrunnelsen for å gi ham Nobelprisen i 1989.

Bidro til mytedannelsen

Trygve Haavelmo bidro med sin beskjedenhet og sine bestrebelsler på å unngå fokus på egen person, til ikke så rent lite mytedannelse omkring seg selv. Denne strekker seg helt inn i Kungliga Vetenskapsakademins begrunnelse for å gi ham Nobelprisen – pressemeldingen fortalte at han hadde sin doktorgrad fra Har-

EMIGRANT | Trygve Haavelmo klar til USA-reisen som varte i sju år fra 1939.

vard i 1941. I virkeligheten disputerte han hjemme i Norge høsten 1946. Da hadde han avsluttet «halvåret» i USA som skulle vise seg å bli til et sju års studie-, forskings- og arbeidsopphold. På slutten av dette oppholdet hadde han et engasjement for økonomi-institusjonen Cowles Commission i Chicago, det var grunnen til at han avsto et jobbtilbud hjemmefra, bokstavelig talt ført i pennen av finansminister Erik Brofoss. Skjønt avsto, Haavelmo ba om en utsettelse han ikke fikk. Neste korsvei endte på samme måte, det gjaldt en jobb i Statistisk sentralbyrå, som i stedet gikk til seinere forskningsdirektør Odd «Bror min» Aukrust.

Ytterligere et veiskille ble passert da han våren 1946 ikke fikk vite om et professorat i økonomi før fristen for lengst var gått ut. Kanskje var det ingen tilfeldighet, at kinoentusiastene Trygve Haavelmos favorittfilm på denne tiden, slik professor Bjerkholt forteller det, var «The Long Voyage Home» med ingen ringere enn John Wayne i hovedrollen som sjømannen Ole Olsen.

Hjem til Norge

Men så skjer det: Ganske overraskende kommer et nytt jobbtilbud i telegram fra Erik Brofoss, som vil vite om Haavelmo kan være interessert i å la seg konstituere som direktør i SSB i et år fra 1. januar 1947. Haavelmo forteller Ragnar Frisch om tilbudet, og dermed ruller en ny snøball som ender i den lange sisteetappen i

Trygve Haavelmos yrkeskarriere: Han tar med seg kjæresten Beulah Midgett og flytter hjem. De to holdt sammen hele livet, men bodde aldri i lag. I april 1948 – midt i semesteret – begynte Trygve Haavelmo som professor ved Universitetet i Oslo.

Økonomisk institutt skulle bli Trygve Haavelmos egentlige hjem resten av karrieren. En av hans elever, Tore Lindholt fra Skjetten, forteller at han i studietida hadde lesesal rett ved siden av kontoret til Haavelmo.

– Det sto en nimbus rundt ham. Studentene spøkte og lo, men når Haavelmo viste seg, ble det stille. På sin side viste Haavelmo respekt for både studentene og faget: Han stilte alltid på jobb i dress og slips, forteller Lindholt.

Et regelmessig innslag i undervisningen til Haavelmo var de ukentlige seminarene. Hver lørdag klokka 10.15 ble staben samlet. En lærer eller vit-ass – gjerne en av de aller yngste – hadde ansvaret for organiseringen. Det foregikk inne på Haavelmos kontor der, foruten bokhyller og ei tavle på veggen, et ruvende askebeger i keramikk var Haavelmos mest iøynefallende jordiske eiendel. Bak askebeget og det skråstilte skrivebordet satt mesteren smattende på sin uunnværlige snadde. (I parentes bemerkt – på sine eldre dager fikk Haavelmo høre av legen at han hadde utviklet «krøykebein»). – Ikke tale om, fremste professoren, det sviktende blodmøpet i hans undersatter skyldtes utallige timer i kaldt vann på jakt etter fjellørret!

– Jeg husker første gang det var min tur til å innlede, jeg sto der som 25 år gammel vit-ass, breddfull av nervøsitet og skulle snakke om «Endringer i kryssløpskoeffisientene», minnes Lindholt.

På faglig vandring

Trygve Haavelmo gjorde sin største forskningsinnsats innen økonometri, faget som handler om hvordan økonomisk utvikling kan gjøres målbart og forutsigbart. Men han skrev en rekke bøker om ulike emner, og et kjennetegn ved ham som akademiker, var at han alltid var på faglig vandring. Han byttet stadig temaer, og han holdt sjelden samme forelesning to ganger. Men uansett tema hadde han alltid en

Hva har Trygve Haavelmo betydd?

Hva betød Trygve Haavelmo for deg, og hva betød han i større perspektiv?

Kåre Willoch
Statsminister
1981-1986

– Svært meget. Han var ikke bare en glimrende økonom og en dyktig pedagog. Sammenlignet med Frisch, hans samtidige, var han langt den beste pedagogen – det er nok den alminnelige oppfatning. Vitenskape-

lig var han en mester i å framstille og synliggjøre sammenhenger i økonomien, det er der det svikter hos politikerne, de orker ikke å se mer enn én eller to omganger, derfor går det ofte galt. Og så var han en likandes kart!

Svein Gjedrem,
finansråd
Sentralbanksjef
1999-2010

– Jeg var på en forelesningsserie Haavelmo hadde på begynnelsen av 1970-tallet. Det var en fin opplevelse. Det jeg husker best er at han først gjorde det klart at vi vet lite og at vi aldri

skal uttale oss med skråsikkerhet. Nobelprisen er et uttrykk for at han bidro til å utvikle det økonomiske faget. Her hjemme spilte han en viktig rolle som lærer på universitetet og som rådgiver for regjeringen.

Gunnar Berge
Finansminister
1986-89

– Jeg kjente ikke Haavelmo personlig, men jeg var finansminister i 1989 da han fikk Nobelprisen, som var en stor anerkjennelse ikke bare til Haavelmo, men til hele det norske sosial-økonomiske miljøet.

Det er ingen tvil om at dette miljøet, fra Frisch og framover, har hatt stor innflytelse på den praktiske politikken. Haavelmo hadde Trygve Brattelis øre, og selv har jeg jobbet sammen med mange som var under sterk innflytelse av Haavelmo. En mann vel verd å minnes!

Aadne Cappelen
Forsker, SSB

– Jeg husker ham meget godt som lærer, og minnes spesielt hans undrende holdning til verden. Han slo ikke basstant fast at sånn, sånn og sånn er det. Snarere «Jasså, hva kan det skyldes?» ... i dag heter vel det ydmykhet. Han lot

studentene skrive referat fra forelesningene, som så, etter bearbeidelse gikk inn i pensum. Jeg hadde stor glede av en bok han skrev om investerings- og kapitalteori. Jeg fikk ham også som sensor til eksamen, og hadde jo fordel av at jeg hadde lest mye av ham. Han stilte gjerne økonomihistoriske spørsmål. Det gikk bra, men jeg husker at jeg bommet på ett av spørsmålene!

Ragnar Christiansen
Finansminister 1971-72

– I perioden jeg var nestleder i finanskomiteen under Lars T. Platou (H) hadde Arbeiderpartiet et økonomisk-politisk utvalg hvor Haavelmo var en svært nyttig mann. Selv om han var opptatt med store, økonomiske

forskningsprosjekter, var han også meget interessert i utformingen av den daglige, økonomiske politikken. Jeg husker blant annet en innledning han holdt om nullvekst, det var jo ikke Arbeiderpartiets linje, vårt motto var «Vekst og vern», men Haavelmo hadde en interessant redegjørelse om både de positive og negative konsekvenser av en nullvekstlinje.

SNART HUEM | Trygve Haavelmo på kontoret i Chicago i 1947

spørrende tilnærming til faget.

– Ved å vise at spørsmålene var vel så viktige som svarene, lærte han folk å tenke. Vi ble små haavelmoer alle sammen, på grunn av hans analytiske og filosofiske tilnærming til faget, forteller Tore Lindholt.

For Trygve Haavelmo var økonomien ikke bare en akademisk øvelse, han var opptatt av hvordan faget kunne omsettes i praktisk politikk, og han har hatt stor innflytelse på norske statsministre fra Einar Gerhardsen og Trygve Bratteli til Kåre Willoch og Jens Stoltenberg.

– Jeg har fått et problem

Likevel var det få ute blant folk flest som hadde hørt om Trygve Haavelmo før han så å si ble rammet av Nobelprisen i 1989.

– Jeg har fått et problem, sa han, da han fikk summet seg til å ringe instituttet og fortelle nyheten. Da meldingen om tildelingen kom, ble han så opprørt at han stakk føttene rett ned i gummistøvle, strenet ned til bilen og satte seg bak rattet.

Uten mål og mening dro han bare ut av byen, mens han grublet på hvordan han skulle takle det oppstyret han visste ville komme.

– Jeg trenger hjelp, ba han på telefonen til instituttsjefen.

Den hjelpen fikk han ikke, i hvert fall ikke før han samme kveld sto dirrende av sinne i blitsregnet og lyskasterne fra et presse- og kringkastingsoppbud han til da hadde klart å unngå. Dermed ble det norske folks førsteinntrykk av den omsorgsfulle, beskjedne og ordknappe nobelprisvinneren så feil som bare det brutalt nærgående fjernsynsmediet kan skape det.

Helst ville han kanskje gjort som Ragnar Frisch, brukket beinet og på den måten unngått å reise til Stockholm på prisutdeling og Nobelforedrag. Men han visste at det bare var en utsettelse:

– Skulle jeg dra på fisketur og slå meg i hjel, er det greit. Da er det *force majeure*, spøkte han i et intervju med Økonomisk Rapport. Der ga han også et enkelt svar på hva som var forventet av Nobelforedraget hans: «Meningen er at det

skal være om noe av det man har holdt på med. Det blir vel et tema knyttet til økonometri»

Hentet med politieskorte

Turen til Stockholm kan gjenfortelles ganske detaljert. Haavelmos gamle disippel Tore Lindholt var nå nestsjef i NSB, og sikret seg den celebre passasjeren før SAS stakk av med ham.

– NSB inviterte i samarbeid med SJ Haavelmo med følge til å være våre gjester. Førsteklassevognen på det svenske toget hadde en sitte-kupé omtrent dobbelt så stor som de norske. Dette var normalt en ikkerøykerkupé, men ble for anledningen gjort om til en røyke-kupé, da jeg visste at Haavelmo ville ha med seg sin snadde. Turen til Stockholm skulle gå med morgentoget, forteller Lindholt.

– Jeg hentet Haavelmo hjemme på Østerås med NSBs representasjonsbil med sjåfør. Ned til byen var det tett trafikk, så jeg ringte og spurte om politieskorte. I Majorstukrysset sto to motorsyklister med blålys og ventet. De eksorterte oss gjennom trafikken, også på rødt lys, vedgår Lindholt. Og da våknet nobelprisvinneren til liv i baksetet. Hans motorsykkellinteresse var blitt vekket til live igjen! Vel framme på Østbanen sto pressen og ventet, men 78-årige Haavelmo stakk rett bort for å snakke sykkel med politimennene.

Med unntak av sin interesse for motorsykler var Haavelmo lite opptatt av jordisk godt. Som fetter-venn Oddvar Nordheim forteller fra sitt første besøk i Østerås: Skrivepult leiligheten på Østerås: Skrivepult og bokhyller, et stort langbord og to slitte lenestoler.

– Du synes kanskje det er lite hjemmekoselig, men du skjønner, det er slik jeg vil ha det. Jeg har ikke bruk for noe annet, sa Trygve Haavelmo.

Tingene betydde ingenting for ham. Tankene ga ham en nobelpris.

FAKTA

Trygve Magnus Haavelmo

Født 13. desember 1911 i Skedsmo, sønn av Halvor og Jenny Eugenie Haavelmo. Døpt i Skedsmo kirke 21.1.12.

Gikk på Lillestrøm kommunale høiere almenkskole, der han fikk hovedkarakteren Særdeles tilfredsstillende.

Tok artium ved Oslo katedralskole i 1930, med Meget i alle fag unntatt tysk og fysikk (Tf.).

Statsøkonomisk Examen i 1933 med karakter 1,95 og «Udmerket godt (1.2) fra Universitetets bokholderkurs 1933.

Studiereiser og -opphold i flere land i Europa 1935-39.

Studier og arbeid i USA 1939-47, blant annet i Northrup 1942-44.

Doktorgrad i økonomi ved Universitetet i Oslo 1946.

Emne: Økonometrisk sannsynlighetsberegning.

Byråsjef i Handelsdepartementet 1947-48.

Professor i sosialøkonomi ved Universitetet i Oslo 1948-1979.

Nobelprisen i økonomi 1989.

Kjæreste og særboer med Beulah Midgett.

Død 26. juli 1999 i Oslo.

PORTRETTMALER | Oddvar Nordheim i Lørenskog fikk dette bildet som fetteren Trygve Haavelmo hadde malt av faren Halvor – Nordheims onkel. **Tom Gustavsen** | foto

Fisker og maler

Trygve Haavelmo var en lidenskapelig dyrker av flere hobbyer. Størst av alt: Fluefiske etter ørret.

Oddvar Nordheim i Lørenskog er fetter av Trygve Haavelmo. Født 22 år seinere, kjente han søskenbarnet helt fra han selv var guttunge, og i de siste årene av nobelprisvinnerens liv, var han den i familien som hadde mest kontakt med ham.

– Jeg vokste opp i Vats, og husker det var stas når Trygve, broren Sverre og kameraten Rolf kom på sommerferie. De kjørte hver sin Harley Davidson, og siden Trygve ikke hadde familie, pleide han å ankomme litt før de to andre, som medbrakte sine respektive i sidevogn, forteller Oddvar Nordheim.

– Før kraftutbygging ødela den, hadde vi en fin ørretelvi i Vats, og der fisket Trygve en uke eller to i mange år like etter krigen. Han lå alltid i telt, om været ikke var så dårlig at han ble tvunget inn på låven.

Analytikeren Trygve Haavelmo fornekta seg heller ikke som sportsfisker, han kunne «lese en ørretelvi», og brukte god tid når han kom fram til elva, for å vurdere hvor fisken sto. Det betalte seg, for det ble mye fisk, som han stelte i stand i bryggerhushjelleren, der det ble servert stekt fisk morgen, middag og kveld.

– Det var nesten utrolig hvor mye fisk de fikk, og jeg fikk være med både på mange fine fisketurer, og fikk høre mange gode fiskehistorier, sier Nordheim.

På 1950-tallet ble elva ødelagt, og fiskerfetteren søkte seg andre jaktmarker, men etter at Oddvar Nordheim flyttet til Oslo og i årene fram mot fetteren gikk bort i 1999, gjenopptok de kontakten. Trygve hadde mistet sin kjedelige mor allerede da han var tolv år, men hadde et nært og godt forhold til stemoren, til hun

brått ble revet bort i en trafikalkulykke.

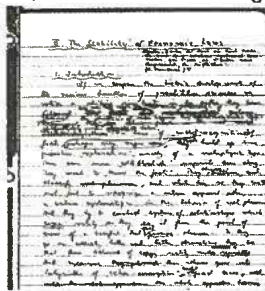
– Særlig etter dette skjedde det ofte at Trygve tok en telefon og spurte om det passet å ta en tur innom. Jeg bodde i Lørenskog, Trygve hadde leilighet på Østerås, men det var installert på universitetet som var hans egentlige hjem.

Foruten ørreten, som Trygve fristet med fluer han bandt selv, var maleriet en kjær hobby for Trygve Haavelmo. Fetteren forteller om mange interessante motiver fra steder han hadde vært, noen hadde han hjemme i leiligheten, de fleste ga han bort til sin nærmeste bekjentskapskrets og venner. Ett bilde fikk Oddvar Nordheim – et lite portrett av faren Halvor Haavelmo, som sønnen ville skulle forbli i slekta.

Bridge var en annen fritidssyssel som lå for Trygve Haavelmo, og han spilte mye sjakk med dagbladjournalisten og filmskaperen Arne Skouen, mannen bak blant annet den Oscar-nominerte «Ni liv» – filmen om krigshelten Jan Baalsrud.

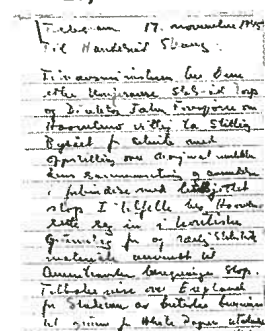
Opprinnelig ville jo Trygve med sin store tekniske interesse bli ingeniør, og siden det har vært mitt yrke, hadde vi mye å prate om. Han var svært opptatt av den teknologiske utviklingen, ikke minst i byggebransjen. Han var opptatt av miljøet, og i mange samtaler stilte han spørsmål som ga grunnlag for refleksjoner: En stillfaren, beskjeden og tenkende mann, lite opptatt av det materielle, og fjern for alt som smakte av personfokusering. Slik sett var det en avslutning som kledde ham, da urnen med hans aske etter hans eget ønske ble satt ned ved Skurdal kirke i Hol, etter en bisettelse på Haslum i

Første utkast til avhandling

NOBEL KLADD | Fra det første utkastet til avhandlingen som skulle gi nobelpris.

Et jobbtilbud

TELEGRAM | Erik Brofos tilbyr Trygve Haavelmo jobb i departementet.

Bærum der Jacob Jervell forrettet, og der det var kranser fra så vel kongehus som regjering.

Men også som sitt siste hvilested hadde nobelprisvinneren Trygve Haavelmo valgt et sted langt unna rampelyset.

haillgeir.skjelstad@rb.no

På øverste hylle

Trygve Haavelmo var en internasjonal størrelse svært lenge før han fikk Nobelprisen i 1989.

I foredraget «Trygve Haavelmos økonomiske rundreise 1933 til 1947», som Olav Bjerkholt holdt i Statsøkonomisk forening tidligere i høst, nevnes ikke mindre enn ni seinere nobelprisvinnere blant Haavelmos forbindelser. Ragnar Frisch (1969) var Haavelmos mentor og venn, mens Jan Tinbergen, som Frisch delte sin pris med, var vertskap for Haavelmo i Folkeforbundet i Geneve en lengre periode i 1938.

Paul A. Samuelson (1970), rangert som den største sosialøkonom etter John Maynard Keynes, deltok i 1942 på et seminar ved det prestisjefylte Massachusetts Institute of Technology hvor Haavelmo foreleste. Arrangør av dette seminaret var Laurence Klein (1980).

Sammen med John Hicks (1972) foredro Haavelmo på en konferanse i Economic Society i London i 1935. Dette var hans første internasjonale konferanse, og ansett som Haavelmos «svenneprøve».

Wassily Leontief (1973) var i 1940 Haavelmos kontakt i Colorado Springs under rundreisen i USA. To år senere deltok han sammen med Kenneth Arrow (1972) på seminar i National Bureau of Economic Research i New York.

Tjalling Coopsmans (1975) møtte Ragnar Frisch med Haavelmo som bisitter og referent fra flere møter ved Økonomisk institutt høsten 1935. Coopsmans redigerte en monografi fra konferanse i den kjente Cowles Commission i Chicago, om Haavelmos arbeid og dets betydning for økonomisk analyse.

Sist, men slett ikke minst: Ved Harvard i 1941 leste Leonid Hurwicz (2007) korrektur (!) på det som skulle bli Haavelmos doktoravhandling og en vesentlig del av grunnlaget for hans egen Nobelpris.

Tre priser ved fire av dem

Nobelprisen i økonomi ble innstiftet i 1969, og heter egentlig *Sveriges Riksbanks økonomipris til minne om Alfred Nobel*. Den er i snever forstand ingen Nobelpris, for såvidt som den ikke er en del av Alfred Nobels testament, men utdeles som de øvrige prisene (unntatt Fredsprisen) av Kungliga Vetenskapsakademien, som velger blant tre kandidater som er nominert av en komité bestående av topp fagfolk.

Ikke mindre enn tre nordmenn har fått prisen. I 1969 fikk Ragnar Frisch den aller første, som han delte med nederlenderen Jan Tinbergen. (Tinbergens bror Niko, en av verdens fremste forskere på dyreadferd, fikk for øvrig Nobelprisen i medisiner og fysiologi fire år seinere, sammen med østerrikerne Konrad Lorenz og Karl von Frisch).

Trygve Haavelmo fikk sin pris i 1989, mens Finn E. Kydland, nordmann bosatt i USA, fikk prisen i 2004 sammen med Edward C. Prescott.

Det kunne blitt en fjerde pris til Norge – og den andre til Romerike. Eidsvollingen Leif Johansen fikk beste karakter på sin sosialøkonomiske embedseksamen, foran den ikke ukjente Kåre Willoch. Kommunisten Johansen ble ansett som en meget sterk nobelpris kandidat, men døde i 1982, bare 52 år gammel.

Frisch, Haavelmo og Johansen var tre vidt forskjellige mennesketypen – Tore Lindholt beskriver dem slik: Frisch var en utpreget primadonna, den vennlige Haavelmo nesten selvsultende beskjeden, mens Johansen var den «normale» midt mellom.

Sammen løftet de tre norsk sosialøkonomi opp i fagets internasjonale elitedivisjon.

HJEMME | En del av oppveksten bodde Trygve Haavelmo på Sagdalen skole.